

Tarih Okulu
Yaz 2009
Sayı IV, 103-111.

ERKEN DÖNEM İSLAM ORDULARINDA BULUNAN SİYAH ASKERLER

Daniel PIPES
Çeviren: Mustafa ALİCAN*

Aşağıdaki sayfalar, M.S. 624-825 yılları arasında, Aşağı-Sahra Afrika'sından gelip iki yüz yıl boyunca Müslümanlarla birlikte savaşan askerle ilgili kayıtları ortaya koymaktadır. Bu kayıtları, hemen hiç yorum yapmadan aktaracağım. Çünkü ne kadar yararlı olduklarına inansam da, bunları bizzat kullanmak için yeterli donanıma sahip değilim. Bu kayıtlar, Afrikalı köle ticaretinin amacına, Afrikalıların askeri yeteneklerine ve İslam medeniyetinde siyahların rolüne yönelik bir kavrayış sağlamaktadır.

Bu çalışma, yalnızca İslam'ın erken dönemiyle, ilk iki yüzyılı ile ilgilenmektedir; çünkü özgün İslami modeller ve kurumlar o zamanlar gelişmiştir. Bundan dolayı, siyahların İslam toplumlarındaki genel statüleri ile ilgili değerlendirme yapılacağı zaman, sayısız siyahın erken dönem Müslümanları için savaştığı hatırlanmalıdır.

Aşağıdaki kayıtların *tamamını* ben saptadım; hiçbirini göz ardı etmedim. Ayrıca, dipnotlarda yalnızca yirmi-beş Arapça kaynağa göndermede bulunulsa da, bu anlatı, beş kat daha geniş bir literatürden toparlandı.

Terminolojide bazı problemler vardır. Çünkü Arapça kaynaklarda, erken İslami dönemde kişilere göndermede bulunan renklerle ilgili terimler belirsizdir.¹ “Siyah” (*esved*) sıfatı, kesin olarak hem Afrikalıları hem de yanık tenli Kafkasyalıları imlemektedir.² Bu, bir “siyah”ın kişisel olarak Afrikalı atalara sahip olmasının gerekmediği anlamına gelir; bununla birlikte, bir grup

---

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Bornova-İzmir. E-Posta: mustafaalican@tarihokulu.org

¹ B. Lewis, *Race and Color in Islam* (New York, 1971), 7-10'da, konu ile ilgili olarak en erken dönemi ele almaktadır.

² Al-Jahiz, *Fakhr as-Sudan*, A. S. M. Harun, ed., *Rasa'il al-Jahiz* (Kahire, 1964), I, 216'de bütün siyahi halkların listesini verir.

yanık tenli Kafkasyalının bir araya gelmesi pek olası olmadığı için “siyahlar”dan hiçbirinin Afrikalılara göndermede bulunmadığını farz edeceğim. Nitekim ‘Ubabe b. Samit’in Arap olduğu kesinken, komutası altında bulunan bin siyah asker Afrikalı olmalıdır.³ Bu makale, Arap kaynaklarında bulunan siyahlarla ilgili (*esved*, ç. *Sudan*) terminolojiyi korumakta, Etiyopyalılar (*Habeşi*, ç. *Ehbaş*) ya da Afrikalılar (*Zenc*, ç. *Zunuc*) terimlerini benimsemektedir.

Erken dönem İslam tarihinin pek çok çehreye sahip olmasından dolayı, Müslüman ordularındaki siyah askerlerle ilgili çalışma doğal olarak dört döneme bölünebilir: İslam öncesi atalar, Muhammed’in hayatı ve Ridde Savaşları (13/634’e kadar), Arap dönemi (13-132/634-750) ve ilk Abbasiler devri (132-227/750-842).⁴

Mekkeli Atalar

Bir zamanlar kendilerine atfedilen önemli rol her ne kadar hatalı gösterilmişse de, Afrikalı askerler Mekke için İslam öncesi dönemde bile savaşmışlardır. Lammens’in, Mekkeli tacirlerin askeri personel anlamında temelde Etiyopyalı bir köle sınıfına yaslandığı yönündeki görüşü gözden düşmüştür. Bu düşünceyi etkileyici bir anlatımla ortaya koymasına rağmen, Lammens’in iddiasının kusurlu bir filolojiye ve doğrulanmamış bir spekülasyona dayandığı ortaya konulmuştur.⁵

³ Lewis, *Race*, 9-10, ve Ibn ‘Abd al-Hakam, *Futuh Misr*, ed. C. C. Torrey (New Haven, 1922), 66; Ayrıca bir Arap’ın siyah bir ebeveyn ve bundan dolayı da Zencimsi özelliklere sahip olabileceği not edilmelidir. Meşhur komutan ‘Amr b. ‘As, kendisinden hem bir Etiyopyalı (Ibn Habib, *Kitab al-Muhabbar*, ed. E. Lichtenstädter [Haydarabad, 1361/1942], 306) hem de bir köle (Ibn al-Athir, *Usd al-Ghaba* [Kahire, 1280], IV, 115-116) olarak söz edilen bir kadının oğluydu. Böyle bir çocuğun yüz yüze gelebileceği problemlerle ilgili olarak, aşağıda özetlenen ‘Antara destanına bakılabilir; Ayrıca bakınız: az-Zubayr b. Bakkar, *Akhbar al-Muwaffaqiyat*, ed. S. M. Al-‘Ani (Bağdat, 1972), 364.

⁴ Erken dönem İslam askeri tarihini bu şekilde sınıflandırma nedenlerimi daha önce kabaca açıklamıştım: “From Mawla to Mamluk: the Origins of Islamic Military Slavery” (Yayınlanmamış doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1978), 167-188.

⁵ Lammens bu düşünceyi “Les ‘Ahabis’ et l’organisation militaire de la Mecque au siècle de l’hégire,” *L’Arabie occidentale avant l’hégire* (Beyrut, 1928), 237-291.

Lammens’in düşüncesine göre, *Ahâbiş* kelimesi, Arapçada Etiyopyalılar (*Habeşi*) için kullanılan kelimedenden değil, “müttefik” (*uhbûş*) kelimesinden türemiştir. Bu konu ile ilgili en eksiksiz tartışma, M. Hamidullah’ın “Les ‘Ahabish’ de la Mecque,” *Studi orientistici in onore di Giorgio Levi della Vida* (Roma, 1956), I, 434-437, künyeli çalışmasında bulunmaktadır. Aslında

Eski bir şiirde, Mekke'nin en seçkin kabilesi olan Kureyş, savaş alanına Afrikalı askerleri sürdüğü için küçümsenmiştir:

*Korkakça geri çekilişiniz Kureyş'in şerefini lekeledi,
Büyük omuzlu siyahları askere alışınız gibi.⁶*

'Antara b. Şeddâd efsanesi, siyahların İslam öncesi dönemin ordularındaki konumu ile ilgili bir şeyler sunmaktadır. Arap bir baba ile siyah bir köle anneden doğan 'Antara, hayata bir köle-çoban olarak başladı. Kabilesi savaşa girdiği zaman askeri yeteneklerini defalarca ortaya koydu. Cesareti, siyah bir köle olarak kendisine duyulan önyargının üstesinden geldi. Sonunda özgürlüğünü elde edip bir savaşçı ve aşık olarak daha büyük maceralar yaşamaya devam etti.

Birkaç Afrikalı, Müslümanlarla yapılan savaşta (H. 2-8 / M. 624-630) Mekke adına mücadele etti. Bedir Savaşı (H. 2 / M. 624) yolunda "Etiyopyalılar mızraklarını atarak çekip gittiler."⁷ Bir yıl sonra Uhud'da, Su'ab isimli bir Etiyopyalı, ölümüne kadar Kureyş sancağını taşıdı. Bu durum alay konusu oldu:

*Bayrağınızla böbürlendiniz;
Böbürlenmek (için yer) en kötüsüdür
Su'ab'a verilen bayrak mıdır.
Bir köleyi övünç kaynağınız yaptınız,
En sefil yaratığı
yeryüzünde yürüyen.⁸*

Hem İslam öncesi Mekke'nin, hem de Müslümanların büyük başarılarında önemli rolü olan Etiyopyalı köle Vahşi, siyahların bir taraftan diğerine geçişinin en açık örneğini oluşturur. O, Uhud'da Kureyş için savaşmış

Ahâbîş, Afrikalı ebeveynlere sahip olan Arapları imliyordu. Bazı kabileler tamamıyla siyah bile olabilirdi (al-Jahiz, *Fakhr*, I, 219).

⁶ Abul-Fafaj al-Isfahani, *Kitab al-Aghani* (Bulaq, 1285/1868-1869), I, 20; Lammens tarafından iktibas edilmiş, "Les 'Ahabis," 252.

⁷ al-Waqidi, *Kitab al-Maghazi*, ed. M. Jones (Londra, 1966), 39 dipnot 2; bu A. von Kremer'in edisyonundaki ilk okumadır (Calcutta, 1855), 32.

⁸ Ibn Hisham, *as-Sira an-Nabawiya* (Cairo, 1375 / 1955), II, 78. Bu çeviri belli ölçüde şuradan uyarlanmıştır: A. Guillaume, *The Life of Muhammad* (Lahore, 1967), 379.

ve Peygamber'in amcası Hamza'yı öldürmüştü.⁹ (Sırası gelmişken, bir kaynağın, Uhud'da Mekke için köle olarak yalnızca Su'ab ile Vahşi'nin savaştığını¹⁰ –ve her ikisinin de Afrikalı olduğunu, not ettiğini belirtelim.) Birkaç yıl sonra, Hendek Savaşı'nda, Vahşi bir kez daha Kureyş için savaştı ve başka Müslümanlar öldürdü.¹¹ Müslümanların Mekke'yi ele geçirmesinden sonra Vahşi onlara katıldı; iki yıl sonra onlarla birlikte Ridde Savaşları'nda mücadele etti ve en büyük düşmanları, “yalancı peygamber” Museyleme'yi öldürdü.¹² Vahşi, ömrünün sonunda savaş sicilini şöyle özetliyordu: “Önce, Peygamber'den sonra insanların en iyisini öldürdüm, daha sonra da en kötüsünü.”¹³

Muhammed'in Hayatı

Vahşi'nin yanı sıra, Kureyş'e karşı Müslümanlar için savaşan başka Afrikalı köleler de vardı. Cahiz'e göre, savaşta öldürülen ilk Müslüman bir siyahı (bununla birlikte, kaynakların çoğu, ilk öldürülenin bir Yemenli olduğunu söyler);¹⁴ o aynı iddiayı öldürülen ilk Müslüman süvari için de tekrarlar.¹⁵ Meşhur *müezzin* Bilal b. Rabah, tıpkı siyah ya da İranlı olan ve Muhammed'e hizmet etmesi karşılığında azat edilen Safina'nın yaptığı gibi Bedir'den sonraki bütün çatışmalarda Müslümanlar için savaştı.¹⁶ Etiyopyalı ya da İranlı olması da muhtemel olan Şekran, henüz köle (*mamlûk*) iken Bedir'de savaştı ve Nubyeli Yesar er-Ra'i Muhammed ile birlikte mücadele etti.¹⁷ Bir akın sırasında, Culeybib isimli bir siyah, kendi ölümü ile yüz yüze gelmeden

⁹ Ibn Hisham, *as-Sira an-Nabawiya*, II, 69-73, 122, 126; al-Waqidi, *Kitab al-Maghazi*, 286, 300.

¹⁰ al-Waqidi, *Kitab al-Maghazi*, 230.

¹¹ *Aynı yerde*, 332.

¹² at-Tabari, *Ta'rih ar-Rusul wa'l-Muluk*, ed. M. J. de Goeje (Leiden, 1879-1901), I, 1940, 1943, 1948-1949.

¹³ Ibn Hisham, *as-Sira an-Nabawiya*, II, 73.

¹⁴ al-Jahiz, *Fakhr*, I, 180. İbnu'l-Esir (*Usd al-Ghaba*, IV, 424) aynı adamın Yemenli olduğunu söyler.

¹⁵ al-Jahiz, *Fakhr*, I, 180. Cahiz'in burada meseleleri karıştırdığı açıktır. Çünkü İbnu'l-Esir bu adamın, “Mikdad b. Esved olarak bilinen” [Esved'in oğlu Mikdad] Mikdad olduğunu not eder (*Usd al-Ghaba*, IV, 409). *Esved* “siyah” anlamına geldiği için sorunu açıklar.

¹⁶ Ibn al-Athir, I, 206, Bilal hakkında; al-Tabari I, 1780, Safina hakkında.

¹⁷ Ibn Sa'd, *Kitab at-Tabaqat al-Kubra*, ed. E. Sachau *vd.* (Leiden, 1905-1940), III, 1,34 Şekran hakkında; al-Baladhuri, *Ansab al-Ashraf*, ed. M. Hamidullah (Cairo, 1959), I, 479, Yesar hakkında.

önce yedi düşman öldürdü.¹⁸ Yahudi bir efendinin siyah bir kölesi Müslüman oldu, Hayber Savaşı'na (7/629) katıldı ve oradaki savaşta 'Ali b. Ebi Talib'in yandaşları arasında hayatını kaybetti.¹⁹

Arap Devri

Yalnızca ara ara söz edilse de, H. 132 / M. 750'den önce Afrikalı askerler, bazen yalnızca köle olarak da olsa, belli ölçüde önem arz eden bir nüfuza sahiptiler. Siyah bir köle olan Ebu Bekre, I. Ömer'in halifeliği döneminde (H. 13-23 / M. 634-644) savaflara katılmıştı.²⁰ Mısır'ın fethi sırasında siyah askerlerden oluşan bin kişilik bir askeri birliğin yine siyah bir komutan, 'Ubade b. Samit tarafından komuta edilmesi Bizanslı düşmanın dikkatinden kaçmamıştı:

'Ubade b. Samit, Mukavkıs²¹ ile konuşmak için gemiye binip onunla görüştüğü zaman, Mukavkıs onun siyah olmasından dolayı dehşete kapılmıştı.

"Bu siyahı huzurumdan çıkarın ve benimle konuşmak üzere başka birini getirin."

[Müslümanlar] cevap verdiler, *"O bizim en hayırlımızdır, en bilgimiz ve en akıllımız. O bizim efendimizdir (seyyid), en faziletli olanımız ve en hayran olduğumuzdur. Hepimiz onun söylediklerine ve görüşlerine önem veririz. Emir ona itaat etmemizi, onun söyledikleri ve görüşleri ile ters düşmememizi emretti."*

[Mukavkıs] sordu, *"Bu siyahın, aranızdaki en aşağı kimse olması gerekirken en üstününüz olması size neler hissettiriyor?"*

Cevap verdiler: *"Olur mu öyle şey! O bir siyah olsa bile (-ki gördüğün gibi öyledir), mertebe, üstünlük, akıl ve zekâ açısından en üstünümüzdür. Siyahlık yadsıyacağımız bir şey değildir."*

¹⁸ al-Jahiz, *Fakhr*, I, 181. Bundan başka, İbnu'l-Esir (*Usd al-Ghaba*, I, 292-293) onun siyah oluşu ile ilgili hiçbir şey söylemez.

¹⁹ al-Waqidi, *Kitab al-Maghazi*, 649, 700; Ibn al-Athir, *Usd al-Ghaba*, V, 123-124, 125-126.

²⁰ al-Baladhuri, (*Ansab al-Ashraf*, I, 489) onun siyah olduğunu belirtir; Ibn Sa'd (*Kitab at-Tabaqat*, VII, I, 94) da savaflara iştirak ettiğine işaret eder.

²¹ Bu gizemli Mısırlı ile ilgili olarak bakınız: A. J. Butler, *The Arab Conquest of Egypt* (Oxford, 1902), Ek C, 508-526; A. Grohmann, "al-Mukawkas," *Encyclopedia of Islam*'ın ilk baskısı; ve P. Labib, "al-Muqawqas Usiris," *Dirasat 'an Ibn 'Abd al-Hakam* (Cairo, 1975), 75-83.

Mukavkis, ‘Ubade’ye şöyle dedi: “*Yaklaş siyah adam ve nazik bir şekilde konuş benimle. Çünkü siyah olduğun için dehşet içindeyim. Eğer haşin bir biçimde konuşursan, kapıldığım dehşet artar.*”

‘Ubade ona doğru ilerledi ve şöyle dedi: “*Söylediklerini duydum. Şuradakiler arasında benim komutam altında olup tamamı siyah olan bin adam var. Onların her biri benden daha siyah ve çok daha ürkütücü. Eğer onları görseydin, onlardan çok daha fazla dehşete kapılırdın.*”²²

Bu ilginç pasaj, Afrikalı askerlerin yalnızca varlığının bile bazı düşmanların gözünü korkuttuğunu ve Müslümanların ‘Ubade’yi savunurken, Mukavkis’in neden böyle bir tepki verdiğinin bilincinde olduklarını göstermektedir. Muhtemelen, ‘Ubade’nin tamamıyla Afrikalı olmayıp Arap bir babanın oğlu olduğu gerçeği, bir farklılık oluşturmuştu.²³

H. 37 / M. 657 yılındaki Sıffin Savaşı’nda, siyah bir *gulâm* (köle) ustasının yayını tuttu.²⁴ İkinci iç savaş sırasında (H. 64-74 / M. 684-693) siyah askerler her yerde mücadele ettiler. Hatta bağımsız bir rol üstlendikleri bile oldu. Belâzuri, Etiyopyalı bir maceraperest olan el-Ğudaf’ın, stratejik bir şehir olan Irak’taki Enbar şehrini ele geçirdiğini kaydeder.²⁵ Onun askerlerinin Etiyopyalı olması muhtemeldir. Çünkü bu dönemde o bölgede çok Etiyopyalı vardı. el-Ğudaf o kadar cesurdu ki, adeta tek başına bir kafiye baskın düzenleyebilirdi.²⁶ İbn Zubejr’in, mızraklı birliklerden meydana gelen müttelikleri vardı.²⁷ H. 64 / M. 684 yılında Emevîler isyancı el-Muhtâr üzerine kölelerden oluşan bir birlik gönderdiler. El-Muhtâr, bu kölelerden, biri Rum (Grek) biri siyah olmak üzere ikisini bizzat öldürdü.²⁸ İbn Zubejr, H. 73 / M. 692 yılında, Emevîler için savaşan bir siyahı ya da Etiyopyalı *gulâmı* öldürdü.²⁹ Haccac’ın ordusunda sayısız Etiyopyalı vardı.³⁰ El-Muhtar önemli bir elçilik

²² İbn ‘Abd al-Hakam, *Futuh Misr*, 66.

²³ İbn Sa’d, *Kitab at-Tabaqat*, III, 2, 93.

²⁴ İbn Qutayba, *Uyun al-Akhbar*, ed. A. Z. al-‘Adawi (Cairo, 1925-1930), I, 180.

²⁵ el-Baladhuri, *Ansab al-Ashraf*, ed. S. D. Goitein (Jerusalem, 1936), V, 298.

²⁶ al-Jahiz, *Fakhr*, I, 193.

²⁷ al-Baladhuri, *Ansab al-Ashraf*, V, 300-301.

²⁸ at-Tabari, *Ta’rih*, II, 530.

²⁹ *Aynı yerde*, II, 851; al-Baladhuri, *Ansab al-Ashraf*, V, 364.

³⁰ al-Azraqi, *Akhbar Maka*, ed. F. Wüstenfeld (Leipzig, 1858), 194. al-Jahiz, *Fakhr*, I, 201, hac için Mekke’ye gelen *zenciler* için kaleme alınmış bir şiirden alıntı yapar; bu, Haccac’ın ordusunda bulunan Etiyopyalılara gönderme yapıyor olabilir.

görevi için bir süvariye ihtiyaç duyduğunda, bir siyahı gönderdi.³¹ İç savaştan birkaç yıl sonra İbn el-Eş'as isyan ettiği zaman (H. 79-82 / M. 699-702), siyahlar aynı şekilde ona da yardım ettiler.³²

Bu önemli askeri faaliyetlerin yanında, Afrikalılar, gerektiği zaman gerektiği yerlerde faaliyet gösterdiler. Mesela Halife Osman'ın siyah kölelerinden biri, bir *gulâm*, önemli bir görevle Mısır'a gitti,³³ bir başkası, H. 35 / M. 656 yılında Osman'ın katledildiği yerde bir saldırganı öldürdü.³⁴ İki yıl sonra, Sıffin Savaşı'nda Suriyeli bir asker katıldığı düelloyu kaybettiği zaman silahları ve teçhizatı yağmalanınca, Arap değil de siyah bir köle olduğu anlaşıldı. Bu gerçeği öğrenen rakibinin tepkisi muhtemelen şöyleydi: "Aman Allahım, hayatımı siyah bir kölenin karşısında tehlikeye attım!"³⁵ Horasan'dan siyah bir kölenin, yirmi yıl boyunca yalnız başına akınlar düzenlediğine yönelik söylentilerden haberimiz var.³⁶ İspanya'da da siyah bir köle Müslümanların Kordoba'yı fethetmesine yardım etmişti.³⁷

İlk Abbâsî Çağı

Abbâsîlerin iktidarı ele geçirmelerinden hemen sonra, kaynaklar, şaşırtıcı bir biçimde, Musul'da dört bin Afrikalı (*Zenc*) askerinin bulunduğunu kaydetmektedirler.³⁸ Hem oraya neden gittikleri hem de bunu neden yaptıkları anlaşılabilir ve kışkırtıcıdır. H. 145 / M. 762 yılında, Abbâsîlerin Ali yanlısı isyancı İbrahim b. Abdullah ile savaştıkları sırada Abbâsî karagâhında bulunan siyahların savaşa katılıp katılmadıkları kesin değildir.³⁹

Aynı yıl, yani H. 145 / M. 763'te, Medine'de bulunan siyahlar, Abbâsî işgal güçlerine karşı efendilerinin safında isyan ederek görülmemiş bir faaliyette bulundular. Medineliler, başarısız bir Ali yanlısı isyancıya yardım etmiş ve akabinde şehre Abbâsî askerleri gönderilmişti. Bir gün, bir Abbâsî askeri kasap

³¹ İbn A'tham, *Kitab al-Futuh*, ed. M. 'Abd al-Mu'îd Khan *vd.* (Hyderabad, 1388 / 1968-), VI, 155.

³² Mutahhar al-Maqdisi, *al-Bad' wa't-Ta'rikh*, ed. C. Huart (Paris, 1899-1919), VI, 36.

³³ İbn Qutayba [mustear] *al-Imama wa's-Siyasa* (Cairo, 1355-1356 / 1937), I, 36-37.

³⁴ *Ibid.* I, 44; al-Baladhuri, *Ansab al-Ashraf*, V, 98.

³⁵ İbn Muzahim, *Waq'at Sifin*, ed. A. S. M. Harun (Cairo, 1382), 276; at-Tabari, I, 3307.

³⁶ al-Jahiz, *Fakhr*, I, 193.

³⁷ al-Maqqari, *Nafh at-Tib*, ed. R. Dozy *vd.* (Leiden, 1855-1861), I, 165.

³⁸ al-Azdi, *Ta'rikh al-Mawsil*, ed. A. Habiba (Cairo, 1387 / 1967), 149; al-Maqrizi, *an-Niza' wa't-Takhasum*, ed. G. Vos (Leiden, 1888), 55.

³⁹ at-Tabari, *Ta'rikh*, III, 305.

dükkanından aldığı etin ücretini ödemeyince, kasaplar, “ordudaki siyahları” çağırdılar. Onlar, değnekleri ile adam öldürebilirlerdi. Siyah askerlerin borazanı çaldığı zaman, yaptıkları işleri bir kenara bıraktılar ve Abbâsî askerlerine saldırdılar. Abbâsî hükümetinin idarecisini Medine’den ayrılmaya ve o civarda bir yer olan Nahl’e gitmeye mecbur ettiler; sonra Nahl’e saldırdılar ve onu daha uzağa çekilmek zorunda bıraktılar. Bundan sonra bile, tek silahları değnekleri olduğu halde, halkın şaşkın bakışları altında Abbâsî askerlerini öldürmeye devam ettiler.

Kendi liderleri olmasına rağmen, siyahlar, bir Ali sempatizanı olan İbn Ebi Sabra’yı hapisten çıkararak kendilerine lider yaptılar. İbn Ebi Sabra, Abbâsîlerin, siyahların isyanına sert bir misilleme yapacağını düşünüyordu. Medine’nin ileri gelenleri ile görüştü; bunlar, kölelerin ve *mevlaların* (azatlılar) elde ettikleri başarı ile iftihar ettiklerini söylediler, fakat onları yeniden köle yapmak istediler. Siyahlar bu duruma, pazarda kendilerine barikatlar kurarak karşılık verdiler. İbn Ebi Sabra görüşme için çağrıldığı zaman, siyahlar, bütün kabilelere temsilcilerini gönderdiler. İbn Ebi Sabra, toplantıya katılanları isyanın sona erdiğine ikna etmeyi başardı ve Abbâsî hükümetinin idarecisinin geri dönmesine izin verdi. Abbâsî idaresi yeniden kurulduğu zaman, siyahların yalnızca dört lideri cezalandırıldı ve isyandan geriye sessiz bir bitiş kaldı.⁴⁰ Erken dönem İslam tarihinde siyahların en iyi belgelenmiş askeri hareketi olmasına rağmen, bu isyanın münferit kaldığı ve diğer olaylarla çok az ilişkili olduğu görülmektedir.

Sonraki birkaç on yıl boyunca kaynaklar, Harun Reşîd döneminde (H. 173-193 / M. 786-809) muhafızlık görevi yapan kırk siyah kölenin dışında, siyah kölelerden söz etmezler.⁴¹ H. 198 / M. 814 yılında, Halife el-Emin, anlaşıldığı kadarıyla hadım Etiyopyalıların görevlendirildiği Gurabiye’yi kurdu.⁴² Gurabiye, serbest bir çeviri ile “Kuzgun Birlikleri” olarak tercüme edilebilir. Kısa bir süre sonra, H. 198 / M. 814 yılında isyancı Ebu’s-Saraya, Mekke’de bir göreve tayin edildi ve yerli siyahlar ona yardımcı oldular;⁴³ el-Me’mun, H. 202 / M. 818 yılında *veziri* Fadl b. Sehl’i öldürmek için bir suikast organize ettiğinde, iş için kiralanan dört kişiden biri olan Galib el-Mes’udî el-

⁴⁰ Aynı yer, III, 265-271.

⁴¹ Diyab al-Iklidi, *A’lam an-Nas* (Cairo, 1280), 179.

⁴² at-Tabari, *Ta’rih*, III, 950.

⁴³ Aynı yer, III, 992.

Esved'in ismi, siyah rengine işaret ediyordu;⁴⁴ ve H. 210 / M. 825 yılında İbrahim b. el-Mehdi Bağdat'a kaçmaya çalışırken, onu siyah bir muhafız (*haras*) tutuklamıştı.⁴⁵

H. 210 / M. 825 yılından sonra, halifeler kendilerine asker sağlayan Afrika'daki bölgelerin kontrolünü kaybettikçe, Abbâsi ordusunda bulunan siyah askerler nerdeyse tamamen ortadan kayboldular. H. 184 / M. 800 yılında bağımsız olan Tunus'taki Ağlebîler, Afrikalıların doğuya geçişine engel olma fırsatını elde ettiler; aslına bakılırsa onlar, Afrikalıları büyük ölçüde kendi ordularında kullandılar. H. 187 / M. 803 yılında İbrahim b. el-Ağleb, Abbâsiye isimli yeni bir şehir inşa etti ve burada büyük bir bölümü siyah olan beş bin köle⁴⁶ istihdam etti. H. 210 / M. 824 yılındaki büyük Sbiba Savaşı'nda, Ağlebîler, bin tane siyah ve *mevlayı* savaşa gönderdiler. Fakat bunlar feci bir mağlubiyete uğradı.⁴⁷

Sonuç olarak, İslam'ın yayıldığı alanların dışında kalan yerlerden, İslam'ın ilk iki yüzyılı boyunca yalnızca iki halk önemli ölçüde Müslümanlar için savaştı: Afrikalılar ve Türkler.⁴⁸ Afrikalıların işlevi, Türklerinkinin aksine iyi anlaşılabilir. Türk askerlerinin sayısı ve önemi sürekli bir artış gösterirken, Afrikalılar bu dönem boyunca oldukça sabit bir düzeyde savaştılar. Siyahlar, Müslümanlar için ilk dönem savaşlarında mücadele ederken, Türklerin Müslümanlar için savaşması VI. yüzyılda başladı. Bununla birlikte, III. / IX. yüzyılda Afrikalılar İslam ordularının küçük bir kısmını teşkil ederken, Türkler, Abbâsî ordusunda ve hükümetinde baskın konuma gelmişlerdi. Afrikalı askerler, erken dönem İslam ordularında önemli bir işleve sahiptiler, fakat bu durum, tali bir mesele olarak kalmıştır.

⁴⁴ Aynı yer, III, 1027.

⁴⁵ al-'Uyun wa'l-Hada'iq, III, 365, ve Miskawayh, *Tajarih al-Umam*, 456, her ikisi de *Fragmenta Historicorum Arabicorum*, ed. M. J. de Goeje (Leiden, 1871).

⁴⁶ al-Baladhuri, *Futuh al-Buldan*, ed. M. J. de Goeje (Leiden, 1886), 234.

⁴⁷ Ibn 'Idhari, *al-Bayan al-Mughrib*, ed. R. Dozy vd. (Leiden, 1948), I, 101. Bununla ilgili olarak bakınız: M. Talbi, *L'émirat aghlabide 184-296 / 800-909* (Paris, 1966), 136 ff.

⁴⁸ Türklerle ilgili olarak bakınız: Daniel Pipes, "Turks in Early Muslim Service," *Journal of Turkish Studies*, 2 (1978).